

Др. Ананије Илић: ПРИВРЕДНО ПРАВО ФНРЈ, Сарајево, издање „Веселин Маслеша”, 1957, 570 стр.

Привремени уџбеник проф. Илића претставља први покушај да се целокупна материја привредног права изложи у једном уџбенику. Корисност оваквог рада је несумњиво велика. Ако се има у виду брзи развој нашег привредног система и честе промене прописа, треба му одати признање за његов рад. У погледу начина обраде могу се ставити две начелне примедбе. Прво, нису довољно издвојени принципи и решења која се могу сматрати трајнијим за наш систем привредног права, или као општа, теориски могућа, решења. Отуда, свака промена прописа чини неке делове књиге превазиђеним. Друго, данашњи ступањ развитка нашег правног система налаже, и у овој области, критичко упоређивање нашег и буржоаског права и стварање наше сопствене теорије. Но то се не може постићи тврђењима о социјалистичком карактеру појединих институција, сувише уопштеним (своде се на промену карактера својине и власти у нашој земљи), које се дају на више места у књизи (на пример, стр. 23, 32, 422).

Систематика изложене материје је добра. Назив одељка „Привредне и правне установе” неадекватан је. Све су то правне установе и институције. Меница и чек би пре дошли у посебни но у општи део.

Однос обима излагања појединих материја добро је одмерен, изузев одељка „Разрешење имовинских односа привредних организација” коме је посвећена 1 страна. Ова материја може да изостане из уџбеника привредног права. Мало простора је посвећено уговору о заступању. Недостају банкарски послови.

Цела материја је изложена на 570 страна и подељена на увод и два дела: Општи део са одељцима: привредне организације, привредне и правне установе, меница и чек и Посебни део са одељцима: привредни уговори и разрешење имовинских односа привредних организација.

У уводном делу излажу се појам и предмет привредног права, разграничење са осталим гранама права, извори, систем и историјски развитак.

У дефинисању предмета и послова привредног права усваја се такозвани „субјективни систем”, тј. полази се од привредне организације, са чиме се слажемо. Но, да би постојао посао привредног права није довољно да је једна страна привредна организација (22). Нужно је да га она обавља у виду занимања, да спада у њену делатност. Не би био посао привредног права уговор о закупу локала, или о продаји основних средстава. Наше право нема потребу за категоријом такозваних акцесорних трговачких послова буржоаског права.

У субјекте привредног права, тј. у привредне организације, у уџбенику се стављају и установе са самосталним финансирањем, а допушта се да се као такви јаве и политичкотериторијалне јединице из разлога што управљају општенонародном имовином (29). Ова правна лица не обављају привредну делатност у виду занимања и немају радничко управљање, што су битне одлике субјеката привредног права, нити су удружења привредних организација. Ово својство им не даје ни чињеница да се могу појавити као странке пред привредним судовима.

Претерано је наглашавати да се уговори грађанског права заснивају на приватном власништву (26), јер они могу настати и између државе, друштвених организација и предузећа. Објашњење „комерцијализације грађанског права” једнострано је (24). И трговинско право је стварало институције које је прихватило грађанско право.

У партији о изворима узансе су добро обрађене док је о обичају и неким другим изворима (статутима комора, грађанском праву као субсидијерном извору) мало или нимало речено. Узансе се погрешно сврставају у прописе (25).

У одељку „Привредне организације” излажу се појам, оснивање и врсте привредних организација и њихов однос са оснивачем, имовина, органи, пословање, удруживање и престанак (ликвидација), као и трговинска друштва буржоаског права.

При утврђивању појма привредне организације, писац не може да се ослободи разних дефиниција које дају поједини прописи из других грана права (44-47). На теорији је да да елементе који одређују овај појам у смислу субјекта привредног права. Према раније изнетом, установе са самосталним финансирањем не могу се ту уврстити.

Систем дозвола (сагласности) народног одбора за оснивање предузећа је владајући облик у нашем привредном систему (49). Треба изложити и систем концесија, јер су могуће промене, а може се поставити питање није ли он примењен при оснивању предузећа за снимање филмова. У делу о фирми (52), иначе добро обрађеном, треба објаснити појам „дућанског знака”. Није јасно право оснивача „да укине” предузеће (61). Он може предложити, тј. покренути поступак за престанак, кад се стекну одређени услови. И кад народни одбор решава о престанку предузећа које је основао, он то чини као орган власти и у оквиру закона, а не као оснивач. Ништа се не говори о посебним условима за оснивање филмских предузећа (89). Излагања о задружним предузећима и радњама (97) почивају на превазиђеним схватањима. Ни сам назив „задружна предузећа и радње” није више прихватљив, а још мање концепција да ова образују са задругом оснивачем „заједничко предузеће у коме задруга претставља главног носиоца заједничке делатности”. Ова предузећа имају у битном исти положај као и сва друга.

Код трговинских друштава буржоаског права (112) треба рећи о елементима који одређују овај појам (уговор, воља, удео, учешће у добити, итд., о разлици према друштвима грађанског права, о подели на друштва лица и друштва капитала, о раду органа друштава, о прокури, о командитном друштву на акције, а било би интересно указати на извесне нове типове ових друштава.

Део о имовини привредних организација превазиђен је новим прописима који су унели знатне новине у ову материју.

У дискусији о правоваљаности продаје основних средстава без сагласности радничког савета, која је захтевана прописима о управљању основним средствима (сада укинутим), прихвата се пракса суда која овакву продају сматра пуноважном. Овакво решење не води рачуна о савесности странака. Треба поништити такву продају.

Део о органима привредних организација (158-160) такође је новим прописима делимично измењен (персонална и дисциплинска надлежност радничког савета, задружни органи). Изостала је дискусија о положају директора (173).

У пословању привредних организација, које је можда и преопширно обрађено (181-210), треба издвојити однос државе и привредних организација (184) као начелан, за наш систем битан, проблем.

Нови прописи о удруживању захтевају измену и овог дела књиге (219—229). Десетак страница је мало за ову материју. О заједницама предузећа и пословним савезима задруга треба више рећи.

Редовна ликвидација није узрок, већ се надовезује на одлуку народног одбора о престанку привредне организације. Део о покретању принудне ликвидације добро је обрађен, но није тачно да и повреда закона даје места њеном покретању (234). О правним последицама принудне ликвидације није довољно речено (пример, дејство на излучна и разлучна права, понуде, овлашћења, условне тражбине и фиксне уговоре, о праву побијања, итд.). Ту треба преиспитати која би стара правна правила користила. Није уобичајено да се историјат да на крају излагања, што се чини у овом поглављу. Мада се утврђује разлика од стечаја буржоаског права, не износи се у чему је. Најзад, једна страна је недовољна за излагање редовне ликвидације.

У одељку „Привредне и правне установе” излаже се о заштити проналазака, произвођачком жигу, стандардима, узорцима, моделима, берзама, сајмовима, трговинским музејима, аукцијама и пословним књигама.

Код берзи недовољно је обрађен члански однос. Такође се не види да, иако прописи допуштају, код нас нема ни продуктних берзи (280). У књизи се говори о „социјалистичком закону понуде и потражње” (280). Реч је о економском закону робног тржишта, какво је и наше. Не постоји један социјалистички, а други капиталистички закон. Друго је питање како овај закон делује у условима наше планске привреде. Пословне књиге (283) спадају у део о привредним организацијама. Треба више речи о начину њиховог коришћења као доказа.

Одељак „Меница и чек” је најбоље обрађен. О такозваној „бланко меници” (302) мало је речено, иако је она најчешћи облик коришћења менице у нашој пракси. Сматрамо да алтернативно означавање трасата не чини меницу ништавом (308). Оно не умањује сигурност меничног повериоца, нити уноси забуну. Исто важи и за кумулативно означавање. Зашто би то било у супротности са начелом солидарности меничне обавезе? Када је допуштен делимичан акцепт, зашто не допустити кумулативно означавање више трасата на различите делове меничне своте. Узелни начин означавања места плаћања као „Источни врачар” (316) важио би ако се може несумњиво утврдити о ком је месту реч, што се и усваја када се говори о месту издања („Дедиње), (317). Код домицилиране менице (317) не износи се други случај домицилирања, када се одређује да ће меницу, за трасата, исплатити неко друго лице (домицилијат). Соло клаузула (323) треба да гласи: „Платите за ову једину (или соло) меницу”. Ништа се не говори о издавању менице преко пуномоћника, нити о прејудиицираној меници. О приговорима (377), с обзиром на практичну важност, треба рећи више. Претерана је, бар данас, оцена да меница има у првом реду међународни карактер.

Део о чеку је исувише сажет. Излагања без одвајања појединих одељака чини га непрегледним. Посебно би било вежно издвојити елементе и радње који се разликују или их нема код менице.

Посебни део посвећен је привредним уговорима (150, од укупно 151 стране). Писац непосредно прелази на излагање појединих уговора: о куповини и продаји; о производњи и испоруци пољопривредних производа; о размени; о заступању и посредовању; о комисиону; о шпедицији; о ускладиштењу; о издавачком уговору; о осигурању; о превозу и о грађењу. Тачно је да су општа правила о уговорима заједничка грађанском и привредном праву. Но на извесне специфичности привредног права треба посебно указати (оштећење преко половине, изгубљена добит, питање формалности, итд.). Уговор о

размени (трампи) не спада у привредно право. Ниједна привредна организација не обавља га у виду занимања. Друга је ствар што се део цене при куповини и продаји може уговорити у роби (приде).

У излагању појма уговора о куповини и продаји, као што је указано, недовољно критички се врши поређење социјализма и капитализма. Није довољно рећи да овај уговор има у социјализму „друштвени карактер“ (422). Правна техника овог уговора углавном је наслеђена од буржоаског права. Нужно је објаснити у чему се састоји тај друштвени карактер и шта он правно мења у односу на овај уговор у буржоаском праву? Нетачно је да се код закључивања овог уговора између привредних организација не манифестују супротни интереси. То нису антагонистички интереси, али да их има тешко је порећи (и баш њихова узајамна условљеност изражава друштвени интерес). Износи се да облигациони уговори претстављају у капитализму „резултат класне борбе између економски јачих и економски слабијих“ (423). Уговори се могу јавити као средство класне борбе, боље речено експлоатације, али да су они њен резултат, када се има у виду да је овде реч о уговорима између трговаца, дакле припадника једне класе, неприхватљиво је. Говорећи о утврђивању количине и квалитета користе се изрази „квантитативни пријем“ и „квалитативни пријем“ (444—448). Ово доводи до мешања са појмом испоруке робе, односно пријема извршења обавезе продаваца, што се не мора временски поклапати. Отуда узансе говоре о утврђивању количине и утврђивању квалитета. При излагању о доцњи (453) треба више рећи о питањима иначе важним за праксу: о апстрактној и конкретној штети, изгубљеној добити, случају делимичне доцње, о праву купца да мења избор у погледу облика накнаде штете.

Код уговора о производњи и испоруци пољопривредних производа, а може бити спорно где спада овај уговор, није обезбеђено питање ризика за случајну пропаст усева.

Заступању и посредовању посвећене су непуне две стране (461—463), што је мало. То су два уговора и треба их одвојено излагати. Да се између них не прави разлика види се из излагања на стр. 77, 198 и 206.

При поређењу комисиона и пуномоћства (466), не води се рачуна о разлици између трговачких пуномоћника-намештеника и трговачких агената који се заступањем баве у виду занимања.

При уговору о шпедицији, иначе добро обрађеном, допушта се кумулирање накнаде из осигурања и накнаде штете, а истовремено се даје Државном осигуравајућем заводу регрес према железници (480), што је једно са другим неспојиво (иначе ово питање спада у осигурања).

Издавање складишнице није битан услов да би смештај робе добио карактер складишног посла (484). То је особина само тзв. „јазних складишта“.

Осигурање не треба да има акумулаторску функцију у социјализму (507), већ да обезбеди што јефтинију репарацију. Консесуалан карактер овог уговора споран је (509). Општим и посебним условима код полисе треба посветити више излагања (509). Не би прихватили: мишљење да овај уговор нема алеаторан карактер (509). Посматран: сваки уговор посебно, не постоји једнакост престација. О појму ризика мало је речено (510). Трећи и четврти пример исплате накнаде из осигурања нетачни су (513). Реч је о осигурању испод вредности, отуда осигураник неће добити целу осигурану суму, већ пропорционално смањењу према односу вредности ствари, осигурања и премије. Погрешно је рећи „регресно право осигураника“ (516). То је право на накнаду штете од одговорног лица. При обавезном осигурању путника и робе премија је садржана у цени превоза, те не постоји отступање од правила да без плаћања премије нема осигура-

ња (519). Друга је ствар како наступа ово осигурање. Не прави се разлика између овог обавезног осигурања и обавезног осигурања имовине предузећа, где је оно дужно да закључи уговор о осигурању (520—521). Усваја се пракса суда која ускраћује осигуранику избор између права на накнаду штете и накнаде из осигурања, што се не слаже са прихватањем мишљења да је ту реч о два различита правна основа (522). Застарелост права која су предмет регреса треба да тече од момента када су она настала, не од момента цесије, односно суброгације (522). Железница више не сноси део премије при обавезном осигурању робе (укинута Решењем Министарства финансија ФНРЈ бр. 10613/1952) (523). Искључење одговорности Државног осигуравајућег завода за штете до 2% вредности пошиљке (522) укинато је Уредбом о измени и допуни уредбе о обавезном осигурању пошиљки (Сл. лист ФНРЈ, 12/57). Поморско осигурање је недовољно обрађено (529).

Код уговора о превозу, Закон о превозу железницом, донет после објављивања књиге, уноси извесне измене које се нису могле предвидети. Не стоји тврђење да је плаћање возарине унапред опште правило (533). Обично је обрнуто. Товарни лист није у свим буржоаским правима хартија од вредности (535). Железница код нас даје робу оном ко донесе товарни лист под претпоставком да га је на то овластио дестинатар коме је пошиљка авизирана (535). О коносману треба више рећи, посебно о различитим схватањима његове природе (536). Мало или ништа није речено о посебним врстама превоза: ваздушном, поморском, друмском, речном (реморкирању).

Најзад, на више места користе се извесни изрази који нису у духу привредног права или претстављају, на први поглед, неки нови појам, мада то нису. Ови изрази могу да изазову забуну или, каткад, грубо одударају од израза којима се користи грађанско право уопште, те би књига добила ако се замене одговарајућим изразима којима се служе грађанско и привредно право. Оваква места су: на стр. 40 каже се „друштвено-правно лице” (зашто префикс „друштвено”); на стр. 61 каже се да оснивач може „да укине предузеће” (да предложи покретање поступка за престанак предузећа); на стр. 133 речено је „важе Опште узансе” (израз одговора пропису, не узансама); на стр. 232 израз „државно дириговање” неподесан је, боље је рећи административно управљање; на стр. 422 каже се „Из надлежности једне привредне организације преноси се роба у надлежност [...]” (преноси се право коришћења, нема никакве промене надлежности); на стр. 432 — „роба се налази у власништву, односно управи продавца” (на коришћењу код продавца); на стр. 463 — „У надлежност посредничког предузећа [...]” (овде се мисли на делатност); на стр. 532 каже се „неуговорено лице”; а реч је о кориснику (дестинатару).

У списку литературе не видимо уџбеник проф. Претнара, што је свакако омашком изостало.

Такође, овакав уџбеник свакако захтева и израду стварног регистра, што би олакшало сналажење у уџбенику.

Задржавање на недостацима књиге проф. Илића нема за циљ да оспори вредност коју она има, већ да помогне њиховом уклањању. Намењен првенствено студентима, уџбеник се, обухватајући целокупну испитну материју, јасним језиком задржава на најважнијим институцијама привредног права, при чему се неке партије (оснивање, пословање, меница, поједини уговори, као на пример шпедиција), као што је указано, издавају својом добром обрадом. Узета у целини, књига задовољава потребу за оваквим уџбеником која је постојала у нашој правној литератури.

Др. Владимир Јовановић